

MARKSOVA DEFINICIJA DRUŠTVA I NJEN ZNAČAJ ZA SOCIOLOGIJU

Pitanje definisanja pojma ljudskog društva često je postavljano u istoriji. Sa razvojem društvenih nauka redovno su činjeni pokušaji da se definiše ljudsko društvo i odredi njegova suština. Ovakvi pokušaji naročito su učestali sa konstituisanjem sociologije kao društvene nauke sa posebnim predmetom proučavanja. Sociologija je nastojala da prouči društvo (više ili manje) kao celinu i utvrdi njegove najopštije zakonitosti. Pri određivanju pojma ljudskog društva nastale su vrlo različite teorije. Veći broj tih teorija spada u grupu nenaučnih i idealističkih shvatanja o društvu. Tek je marksizam na naučan način odredio pojam ljudskog društva.

I. Grupu najpoznatijih naučnih teorija o pojmu ljudskog društva svakako čine mehanicistička, biologicistička i psihologistička shvatanja društva.

Suština mehanicističkog shvatanja društva sastoji se u tome što se društvo shvata kao jedan mehanički sistem. Mehanicističke teorije ljudsko društvo kao celinu i pojedine društvene pojave i procese objašnjavaju pojmovima i terminima mehanicističko-tehničkih i prirodnih nauka — mehanike, fizike, astronomije, matematike.¹

Začetke mehanicističkog shvatanja društva nalazimo još u drevnoj prošlosti, pre svega, kod antičkih filozofa. Međutim, mehanicistička shvatanja pojma društva naročito se razvijaju u XVII i XVIII veku, pa i u XIX veku. Razvoj prirodnih nauka u ovom razdoblju uticao je na oformljivanje ovih teorija. Pod uticajem dostignuća u prirodnim naukama počinju i društvene pojave da se objašnjavaju zakonima koji važe u prirodi, a pre svega, zakonima mehanike. Jedno takvo izrazito mehanicističko shvatanje daje američki pisac H. Keri u svom radu „Principi društvene nauke“ (1859). On smatra da je čovek molekularno društvo, a udruživanje ljudi u društvo samo jedna vrsta „velikog zakona molekularne gravitacije“.²

Mehanicistička shvatanja društva predstavljala su napredak u odnosu prema ranijim teološkim i religioznim shvatanjima. Međutim, ona su nenaučna, jer ne objašnjavaju osnovne i bitne elemente društva, pošto se ti elementi i ne mogu objasniti sa pozicija mehanike. Ali, prilaežnje društvu sa pozicija mehanike, i rasuđivanje po zakonima mehanike, dovodi često do skeptičkih zaključaka o društvu. „Po mehaničkom shvatanju, na primer, mehaničko kretanje uključuje u sebe i mirovanje a uz mirovanje dolazi i inercija, te uz progres društva neizbežna je i konzervativnost. Otuda je svojstveno ljudskom biću, po mehanicističkom učenju, da se uvlači u sebe, da suprotno društvenoj koheziji

¹ Pitirim Sorokin, „Sociologija“, Beograd 1932., str. 1 do 93.

² Op. cit. str. 10 do 17.

i opštem toku razvitka ljudskog društva na opštem i zajedničkom, humanitarnom i društvenom, kao višem, izražava i svoju suprotnu stranu — da se povlači u sopstveni, separadni mir, da živi u svojim sferama i interesima”.³

Biologističke teorije o društvu nastojale su da društvo kao celinu i pojedine pojave u njemu objasne biološkim zakonima. Po ovim teorijama društvo je „organizam” sastavljen od istih funkcionalno zavisnih i korelativnih veza i odnosa, kao što je sastavljen i organizam čoveka. Zato se društvo, po ovim teorijama, i razvija prema zakonima koji važe za ostale biološke organizme. Ono (društvo) ima one delove koje imaju i ostali organizmi, iako, doduše, delovi društva kao organizma nisu vidljivi kao delovi biološkog organizma. Najznačajniji predstavnik ovakvog shvatanja društva je engleski naučnik Herbert Spenser. Spenser je, uzimajući za uzor biologiju, posmatrao ljudsko društvo kao posebnu vrstu živog superorganizma, a njegov razvoj kao superorgansku evoluciju, koja se odvija pod određenim spoljašnjim i unutrašnjim uslovima.⁴

Ni biologističke teorije nisu mogle da objasne društvo na naučan način. Shvatanja ovih teorija o analogiji između društva i biološkog organizma neodrživa su. Ljudsko društvo je zaista organizam, ali ne u biološkom smislu reči već u društvenom, socijalnom smislu, pa zato i ne može biti shvaćeno i objašnjeno biološkim kriterijumima i zakonitostima.

Psihologističko shvatanje društva polazi od psihičkih faktora, od psihičkih veza među ljudima, od njihove svesti, volje, ideja, nagona. Psihologističke teorije preudiciraju značaj svesti kao činioca u interodnosima i interakcijama ljudi, pa na osnovu toga stvaraju zaključke o odlučujućem značaju svesti psihičkih činilaca za odnose koji vladaju u društvu i društvo kao celinu. Tako je Mak Dugal, engleski teoretičar, čija shvatanja spadaju u ovu grupu teorija nastojao da korene društvenih pojava nađe u individualnoj psihologiji ljudi. On je smatrao da se društvene pojave mogu objasniti različitim vrstama instinkata, kao što su nagon radoznalosti, borbenosti, posedovanja, potčinjenosti itd.⁵ Psihologističkom pravcu u sociologiji, po svom shvatanju društva, pripada i francuski teoretičar Emil Dirkhem. „Govoreći o „socijalnim činjenicama” kao o predmetu sociologije, Dirkhem izričito kaže da su i one kao i individualne psihičke pojave takođe psihičke prirode na određen način „pošto se sve one sastoje u različitim načinima mišljenja i delima”. Osnovu društva on je tako našao u kolektivnoj svesti ljudi koji žive zajedničkim životom”.⁶

Psihologističke teorije ne samo da ne daju naučno shvatanje društva, već ne objašnjavaju ni same psihičke veze, nagone i ideje. Jer se, upravo, psihičke veze i mogu naučno shvatiti samo onda ako se sagledaju u svetlu osnovnih i determinirajućih društvenih faktora.

Pored ovih teorija koje su nastojale, svaka na svoj način, da odrede društvo, postoje i takva shvatanja u sociologiji koja ne teže otkrivanju suštine društva, već se zadržavaju na proučavanju spoljnih svojstava društva i društvenih veza. Ta shvatanja ne ulaze u bitne faktore kojima su svojstva i oblici određeni. Najznačajniji predstavnik tog svatanja je Nemac Leopold fon Vize.

I u savremenoj građanskoj sociologiji postoji veći broj shvatanja društva koja se međusobno razlikuju. Ostajući na pozicijama psihologizma, mehani-

³ Dr Vladimir Rašković, „Osnovi sociologije”; „Savremena administracija”, Beograd 1964., str. 10 do 11.

⁴ H. Spenser, „The Principles of Sociology”, London 1906., I, str. 9.

⁵ A. Guvillier, „Manuel de sociologie”, 1958., I, str. 120 do 122.

⁶ Dr Mihajlo Popović, „Savremena sociologija”; „Kultura”, Beograd 1961., str. 21.

cizma, neopozitivizma, kao i geografskog, ekonomskog i tehnološkog determinizma, ona razvijaju funkcionalistički pravac (funkcionalizam smatra da se svi unutrašnji delovi društva nalaze u odnosu međuzavisnosti i da utiču jedni na druge u toj meri da od njihovog funkcionisanja zavisi priroda celine odnosa odnosno društva), instrumentalistički pravac (shvatanje socijalnih pojmova kao kolebljivih, zbog čega je društvenu pojavu teško precizno definisati), analitički pravac (analitička koncepcija društva teži širem analitičkom tretiranju i tumačenju društvenih fenomena, nastojeći da izbegne jednostrano naglašavanje jednog faktora) i druge pravce kojima pokušava da savlada jednostranost pojedinih pravaca. U isto vreme razvojem tih pravaca građanska sociologija nastoji da proširi teorijsko-saznajne okvire istraživanja i utiče na izmenu socijalnih odnosa, ne dirajući pri tom samu osnovu buržoaskog društva.⁷

Teorije na koje smo učinili kratak osvrt, kao i ostale nemarksističke teorije, nisu dale naučan odgovor na pitanje šta je društvo. One nisu mogle dati naučan odgovor zbog ograničenosti naučnika premarksovog doba stepenom razvoja pozitivnog znanja i opšteg nivoa nauke, kao i njihovim klasno-partijskim pozicijama.

II. Učenje klasika marksizma o društvu je deo jedinstvenog učenja o prirodi, ljudskom društvu i ljudskom mišljenju (marksizam) u čijoj se osnovi nalazi dijalektički materijalizam. Dijalektički materijalizam u materijalnim činiocima vidi primarne uslove postojanja sveta, a u stalnom kretanju oblik njegovog postojanja. Polazeći od materijalističkog shvatanja sveta i njegovog jedinstva i smatrajući ljudsko društvo posebnim kvalitetom objektivne stvarnosti, a društveni život specifičnom formom kretanja, Marks je u III tomu *Kapitala* definisao društvo polazeći od procesa razmene između prirode i čoveka. Taj proces — piše Marks — „zbiva se u specifičnim istorijsko-ekonomskim odnosima proizvodnje, koji proizvodi i reprodukuje same ove odnose proizvodnje, a s tim i nosioce tog procesa, materijalne uslove njihove egzistencije i njihove uzajamne odnose, tj. njihov određeni ekonomsko-društveni oblik. Jer, celina tih odnosa, u kojima se nosioci te proizvodnje nalaze naspram prirode i međusobno, u kojima proizvode, ta celina baš i jeste društvo, posmatrano u njegovoj ekonomskoj strukturi (podvukao D. M.)“⁸

Znači, Marks definiše ljudsko društvo kao celokupnost odnosa ljudi prema prirodi i međusobnih odnosa ljudi. Zato ljudsko društvo treba posmatrati u njegovoj celovitosti, kroz dvostruki odnos jedinstvene celine. Prvo, to je odnos ljudi prema prirodi. Taj odnos je više-manje homogen i jedinstven. To je odnos čovečanstva prema prirodi sa ciljem njenog potčinjavanja.

Drugo, ljudsko društvo posmatrano sa ovog aspekta kao celokupnost međusobnih odnosa ljudi nije jedinstveno već je razjedinjeno, počev od posebnih interodnosa i interakcija, pa sve do klasnih odnosa koji su u pretežnom delu dosadašnje ljudske istorije bili antagonistički, a u poslednjoj instanci izražavali se u revolucionarnim preobražajima.

Kao što se vidi iz Marksove definicije društva „posmatranog u njegovoj ekonomskoj strukturi“ marksistička misao o društvu računa sa više vrsta društvenih odnosa, ali jednoj vrsti društvenih odnosa daje naročito i presudno značenje za društveno zbivanje. Marks te odnose naziva „specifičnim isto-

⁷ Dr Vladimir Milanović, „Predmet opšte nauke o društvu“ i „Osnovi nauke o društvu“; „Rad“, Beograd 1963., str. 127 do 137.

⁸ K. Marks, „Kapital“ III; „Kultura“, 1958., str. 709.

rijsko-ekonomskim odnosima proizvodnje". Za ove odnose Marks u Predgovoru „Priloga kritici političke ekonomije“ kaže da u njih ljudi stupaju nužno i nezavisno od svoje volje. „U društvenoj proizvodnji svoga života ljudi stupaju u određene, nužne odnose, nezavisno od njihove volje, odnose proizvodnje, koji odgovaraju određenom stupnju razvitka njihovih materijalnih proizvodnih snaga”.⁹

U naglašavanju važnosti proizvodnih odnosa, Marks je išao čak dotle da je društvo (kao pojam) identifikovao na određen način sa proizvodnim odnosima uzetim u njihovoj celokupnosti: „Odnosi proizvodnje u svojoj celini čine ono što se naziva društvenim odnosima, društvom, i to društvom na određenom istorijskom stupnju razvitka, društvom osobenog karaktera kojim se ono razlikuje od drugoga, kao što je to prvobitno, robovlasničko, feudalno, kapitalističko i socijalističko društvo”.¹⁰

Međutim, pogrešno bi bilo shvatiti Marksovo učenje tako da je Marks smatrao da se društveni odnosi iscrpljuju u proizvodnim odnosima. Marks je hteo samo da istakne da su proizvodni odnosi bitni odnosi i da čine osnovu ostalih odnosa, a da su svi ostali društveni odnosi, u krajnjoj liniji, pro-uzrokovani i određeni proizvodnim odnosima. „Nije tako, pisao je Engels 25. januara 1894. godine u pismu Starkenburgu, da je ekonomsko stanje jedino aktivan uzrok, a sve ostalo da je samo pasivna posledica. Ne, nego postoji uzajamno dejstvo na osnovu ekonomske nužnosti, koja se u poslednjoj instanci uvek probija”.¹¹

Međutim, treba istaći da nisu samo proizvodni odnosi takvi društveni odnosi u koje ljudi stupaju nužno i nezavisno od svoje volje. Nužni odnosi postoje na svim područjima društvenog života. Kad Marks govori o stupanju ljudi u proizvodne odnose „nezavisno od njihove volje”, onda se ta misao ima shvatiti tako da se ona ne odnosi na konkretnu, individualnu fizionomiju i strukturu pojedinih društvenih odnosa (pa čak ni proizvodnih), već se odnosi samo na vrste društvenih odnosa kao posebnih kategorija u skladu sa gnoseološkom šemom: opšte — posebno — pojedinačno.

Nužno i nezavisno od svoje volje ljudi stupaju i u takve odnose, kao što su, na primer, odnosi građanstva (državljanstva), nacionalni odnosi, odnosi susedstva, porodični odnosi, mnogi intelektualni odnosi, pa čak i emocionalni odnosi. Pojedinačne porodice, pojedinačna susedstva, pojedinačni odnosi među radnicima u fabrici, pojedinačne intelektualne i emocionalne veze među ljudima u velikoj meri su rezultat volje konkretnih partnera, ali odgovarajući odnos kao posebna kategorija, tj. kao susedstvo, selo, porodica, prijateljstvo itd. — postoji u društvu kao nužna društvena pojava nezavisno od pojedinačnih volja i svesti onih konkretnih partnera koji učestvuju u njegovom pojedinačnom pojavnom obliku.¹²

Ovakvim shvatanjem objektivnosti društvenih odnosa marksistička sociologija se bitno razlikuje od savremene građansko-relacionističke sociologije, koja je orijentisana psihologistički a u svom većem delu čak i subjektivistički. Tako, na primer, francuski sociolog Emil Dirkhem, iako odlučno istupa pro-

⁹ Karl Marks — Fridrih Engels, „Izabrana dela“ I; „Kultura“, Beograd 1949., str. 318 do 319.

¹⁰ Karl Marks, „Najamni rad i Kapital“, Dela Marksa i Engelsa tom II, Beograd 1950., str. 71.

¹¹ Marks — Engels, „Izabrana dela“ II; „Kultura“, Beograd 1950., str. 487.

¹² Dr Jože Goričar, „Osnovne kategorije nauke o društvu“; „Visoka škola političkih nauka“, Beograd 1962., str. 6 do 7.

tiv atomističkih i biologističkih shvatanja društva, daje kolektivno psihološku definiciju društva. . . „Društvo nije prost zbir jedinki, piše Dirkhem, već sistem obrazovan njihovim udruživanjem i predstavlja osobenu stvarnost koja ima svoja sopstvena obeležja. Nesumnjivo da se ne može ništa kolektivno stvoriti ako nisu date pojedinačne svesti, ali ovaj nužan uslov nije dovoljan. Potrebno je još da su ove svesti udružene, spojene, i to spojene na određen način; iz ovog spajanja proizilazi društveni život i, prema tome, ovo spajanje ne objašnjava združujući se, prožimajući se, stapajući se, pojedinačna duhovna rađanja, ako se hoće, jedno psihičko biće, ali ono obrazuje psihičku ličnost nove vrste. . . Grupa misli, oseća i dela sasvim drukčije no što bi činili njeni članovi kad bi bili izdvojeni. Ako, se dakle, pođe od ovih poslednjih, ono što se dešava u grupi ostaće potpuno neshvatljivo“.¹³

Osnovna karakteristika Marksove definicije društva sastoji se u tome što Marks pri definisanju društva polazi od procesa razmene između prirode i društva. Na taj način dolazi do punog izražaja materijalistički karakter ove definicije i u isto vreme naglašava se generička veza koja postoji između prirode, čoveka i društva. Ukazujući pak, pri definisanju društva, na „specifične istorijsko-ekonomske“ tj. društvene odnose u kojima se vrši proces proizvodnje materijalnih dobara, Marks ukazuje na činjenicu da je društvo poseban i u isto vreme nov kvalitet u objektivnoj stvarnosti, jer i opstanak životinje je omogućen razmenom materije između nje i prirode. Ali odnos između životinje i prirode je jedini odnos u kome se životinja nalazi. Biološki odnosi životinja, na primer, polni i „porodični“ oblici koji nekad kod nekih životinja iz njega proističu, u suštini su odnosi prema prirodi. Sa čovekom stvar stoji drukčije. Čovek živi ne samo u odnosu prema prirodi već i u „istorijsko-ekonomskim“ odnosima, tj. u međuljudskim odnosima, a upravo ta činjenica je i specifična za ljudsko društvo. Zato Marks i određuje društvo kao sistem odnosa među ljudima u čijoj osnovi leže ekonomski odnosi u koje ljudi stupaju nužno i nezavisno od svoje volje, a koji se proizvodnim snagama čine osnovu društva.

Marksova definicija društva je od velikog značaja za sociologiju. Jer, ako sociologija kao nauka ima za svoj predmet utvrđivanje najpismenijih zakonitosti nastanka i razvoja društva, onda je pre svega nužno da se naučno, a to će reći tačno, utvrdi njen predmet proučavanja, tj. pojam društva, njegova struktura i zakoni povezivanja pojedinih elemenata u toj celini. A to je upravo učinio Marks svojom definicijom društva. On je društvo odredio kao pojavu sui generis u objektivnoj stvarnosti. A u isto vreme ukazao i na njegove veze sa ostalim delovima te stvarnosti. Shvatanje Marksa da su čovek i društvo novi kvaliteti u objektivnoj stvarnosti ima principijelan značaj za sociologiju (pre svega za marksističku sociologiju). U ovakvom shvatanju društva i čoveka ogledaju se dve osnovne zakonitosti materijalističke dijalektike. Prva zakonitost izražava se u shvatanju da sve što postoji nalazi se u tesnoj međusobnoj povezanosti. A druga zakonitost ogleda se u shvatanju da razne vrste postojanja (neorganska, organska priroda, čovek, društvo) nisu samo kvalitativno različiti stupnjevi u razvoju već su i različiti kvaliteti. Isto tako, postanak novih kvaliteta je skokovita pojava u razvojnog događanju u prirodi i društvu. U ovoj pojavi se ogleda i zakon o prelasku kvantiteta u kvalitet.¹⁴ Na području društva nastanak novih kvaliteta skokovitom promenom

¹³ Emil Dirkhem, „Pravila sociološke metode“; „Savremena škola“, Beograd, 1963., str. 97–98.

¹⁴ F. Engels, „Anti-Diring“; „Kultura“, 1963., str. 142 do 172.

manifestuje se, prvo, preko nastanka društva iz životinjskog i čopora, a docnije prelaskom besklasnog društva u klasno, kao i prelaskom iz jedne u drugu društveno-ekonomsku formaciju. Zatim, nagsašavajući pri pojmovnom određivanju društva važnost i značaj proizvodnih odnosa, Marks je dao svoje mišljenje i o ustrojstvu — strukturi društva i zakonitostima njegovog kretanja, a što će u ostalim svojim radovima i detaljnije razraditi, a pre svega u Predgovoru „Priloga kritici političke ekonomije“: „Celokupnost tih odnosa proizvodnje sačinjava ekonomsku strukturu društva, realnu osnovu na kojoj se diže pravna i politička nadgradnja i kojoj odgovaraju određeni oblici društvene svesti. Način proizvodnje materijalnog života uslovljava proces socijalnog, političkog i društvenog života uopšte. Ne određuje svest ljudi njihovo biće, već obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svest... Na izvesnom stupnju svoga razvitka dolaze materijalne proizvodne snage društva u protivradnje s postojećim odnosima proizvodnje, ili što je samo pravni izraz za to, sa odnosima vlasništva u čijem su se okviru dotle kretale. Iz oblika razvijanja proizvodnih snaga ti se odnosi pretvaraju u njihove okvire. Tada nastupa epoha socijalne revolucije. S promenom ekonomske osnove vrši se sporije ili brže prevrat čitave ogromne nadgradnje“.¹⁵

III. Pitanju definisanja pojma ljudskog društva pristupano je u našoj literaturi na različite načine. Neki pisci prihvatili su u svojim radovima, a pre svega u univerzitetskim udžbenicima, Marksovu definiciju društva koju su dalje razrađivali i objašnjavali (ovako su postupili dr Vladimir Rašković u svom udžbeniku Osnovi sociologije i Boris Zihel u svom radu Dijalektički i istorijski materijalizam). Drugi pisci su pak, polazeći od Marksove definicije društva i tumačeći je na svoje načine (a pri tumačenju se ponekad i veoma razlikuju) dali svoje definicije društva. Tako su na ovaj način postupili, na primer, profesor dr Radomir Lukić, profesor dr Oleg Mandić i profesor dr Ante Fijamengo.

Profesor Lukić definisao je ljudsko društvo sledećim rečima: „Društvo je relativno brojna skupina ljudi između kojih se vrše odgovarajući materijalni i drugi društveni procesi tako da oni mogu kao takvi, tj. kao takva skupina živeti bez potrebe da stupaju u vezu, tj. u društvene procese s drugim skupinama ljudi. Drugim rečima, društvo je skupina ljudi koja je samodovoljna (autarkična), tj. u kojoj se vrše svi procesi koji su ljudima na datom stupnju razvoja potrebni“.¹⁶ Profesor Fijamengo u svom udžbeniku o pojmu društva piše: „Mogli bismo pojam društva definisati kao manju ili veću skupinu ljudi koji izgrađuju jedan sistem razumnih međusobnih odnosa zasnovanih na procesu proizvodnje materijalnih potreba egzistencije, a taj proces determinira sve druge mnogobrojne procese i odnose koji se u toj skupini stvaraju“.¹⁷ Profesor Mandić društvo definiše kao skup društvenih grupa, a društvenu grupu određuje sledećim rečima: „Svaka društvena grupa, uzeta za sebe, predstavlja skup većeg ili manjeg broja ljudi, koji su u njoj povezani vršenjem posebnih oblika aktivnosti zbog zadovoljenja određenih društvenih i ličnih potreba, pomoću određenih sredstava“.¹⁸

¹⁵ K. Marks — F. Engels, „Izabrana dela“ I; „Kultura“, Beograd 1949., str. 318 do 319.

¹⁶ Dr Radomir Lukić, „Osnovi sociologije“, Beograd 1962., str. 275.

¹⁷ Dr Ante Fijamengo, „Osnovi opće sociologije“; „Veselin Masleša“, Sarajevo 1962., str. 129.

¹⁸ Dr Oleg Mandić, „Uvod u opću sociologiju“; „Narodne novine“, Zagreb 1960., str. 60.

Naša namera nije da činimo osvrt na ove i ostale definicije pojma ljudskog društva koje postoje u našoj literaturi, ali smatramo za potrebno da ukažemo da nam se čini da je Marksova definicija društva dovoljna kao osnova za sociološko poimanje društva „kao celokupnost međuljudskih relacija totaliteta njegove aktivnosti u kojoj se manifestuje njegovo „prisvajanje svoje mnogolike suštine“ i „njegovog odnosa sa objektom“.¹⁹

Polazeći od Marksove pojmovne određenosti društva opšta sociologija i posebne sociologije svojim analizama treba da osvetle karakter i prirodu društvenih veza i utvrde nužne i zakonitne procese u razvoju društvenih odnosa u svoj njihovoj ogromnoj raznovrsnosti oblika i formi u kojima se oni javljaju, u njihovoj organskoj vezi sa društvenom celinom.

Dr Danilo MARKOVIĆ

S u m m a r y

The author of the article exposes the fundamental determinants of the Marx's definition of the human society's notion. But, before proceeding to the exposition of the Marx's definition of the society he does review the most important non Marxist theories of the notion of the human society (mechanistic, biologicistic, psychologistic and the contemporary tendencies in the middle class or 'bourgeois' sociology — functionalistic, instrumentalistic and analytic) and points out their unscientificity.

In the second part of the article the author quotes the Marx's definition of the society which reads that "the whole of such relations, wherein the bearers of such a production are standing towards the nature and mutually, wherein they are producing, such a whole is but the society, considered in its economic structure". Then he exposes the fundamental characteristic of this definition of the society pointing out the Marx's determination of the society as a phenomenon *sui generis* in the objective reality and its connection with the nature through a process of exchange of the matter. In this part of the work it is particularly stressed to the importance of the Marx's definition of the society for the sociology.

In the third part of the article the author point out the diversity of the proceeding in defining the notion of the human society in the Yugoslav literature and quotes the definitions of the society of someones of the Yugoslav authors.

¹⁹ Dr Vladimir Milanović, *Opt. cit. str. 124 do 125.*

